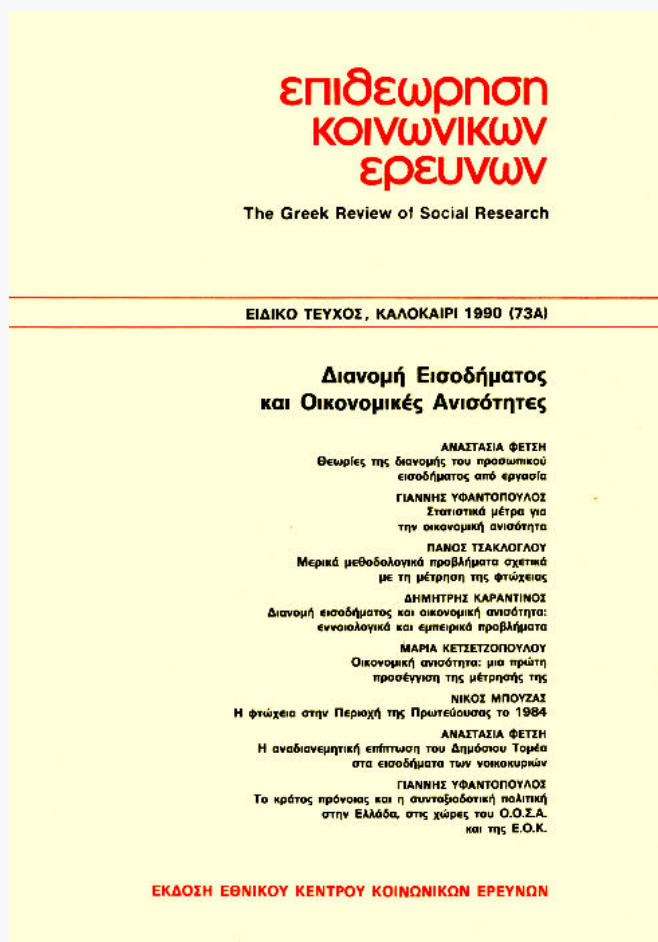

The Greek Review of Social Research

Vol 73 (1990)

73,A: Ειδικό τεύχος: Διανομή εισοδήματος και οικονομικές ανισότητες

Οικονομική ανισότητα: μια πρώτη προσέγγιση για τη μέτρησή της

Μαρία Κετσετζοπούλου

doi: [10.12681/grsr.936](https://doi.org/10.12681/grsr.936)

Copyright © 1990, Μαρία Κετσετζοπούλου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Κετσετζοπούλου Μ. (1990). Οικονομική ανισότητα: μια πρώτη προσέγγιση για τη μέτρησή της. *The Greek Review of Social Research*, 73, 140–161. <https://doi.org/10.12681/grsr.936>

Μαρία Κετσετζοπούλου

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ

Μια πρώτη προσέγγιση για τη μέτρησή της

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η οικονομική ανισότητα, όπως αυτή αποτυπώνεται στην άνιση διανομή του προσωπικού εισοδήματος και του πλούτου, αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της κοινωνίας μας, το οποίο διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο στη διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων. Η ανισοδιανομή του εισοδήματος όμως δεν έχει απασχολήσει την επιστημονική σκέψη στο βαθμό που επιβάλλει η ιδιάζουσα αυτή σημασία της. Τούτο οφείλεται, τουλάχιστον εν μέρει, στο γεγονός ότι το ίδιο το θέμα είναι πολυδιάστατο και η διερεύνησή του έχει να αντιμετωπίσει σοβαρά εννοιολογικά και εμπειρικά προβλήματα. Έτσι παραμένει ακόμα επίκαιρη η γνώμη του Fisher,¹ ο οποίος πριν από ογδόντα χρόνια έκανε την ακόλουθη διαπίστωση:

«Κανένα άλλο πρόβλημα δεν παρουσιάζει τόσο μεγάλο ανθρώπινο ενδιαφέρον όσο αυτό (διανομή του προσωπικού εισοδήματος) και σχεδόν κανένα άλλο πρόβλημα δεν έχει μελετηθεί επιστημονικά τόσο λίγο».

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η οικονομική επιστήμη δεν ασχολήθηκε με το φαινόμενο της διανομής. Συγκεκριμένα η προσέγγιση του θέματος έγινε με δύο βασικούς τρόπους, την κατανομή του εισοδήματος μεταξύ παραγωγικών συντελεστών και την κατανομή του προσωπικού εισοδήματος μεταξύ ατόμων/νοικοκυριών.

Η εργασία αυτή θα εξετάσει το θέμα της προσωπικής διανομής του εισοδήματος και θα προσπαθήσει να δώσει μια πρώτη εικόνα των διαστάσεων της οικονομικής ανισότητας, έτσι όπως αυτές προκύπτουν από τα αποτελέσματα

1. Fisher (1912, σ. 74).

της πρόσφατης έρευνας του Ε.Κ.Κ.Ε. για τη διανομή του εισοδήματος στην Ελλάδα στην Περιοχή της Πρωτεύουσας.

Η εργασία αποτελείται από έξι ενότητες. Στην πρώτη ενότητα διευκρινίζεται η έννοια της ανισότητας, ενώ στη δεύτερη παρουσιάζονται οι δυνατότητες στατιστικής μέτρησής της. Η τρίτη ενότητα διερευνά ορισμένα προβλήματα που αναφέρονται στην έννοια του εισοδήματος, στην περίοδο μέτρησής του καθώς και στο φορέα που θα χρησιμοποιηθεί ως μονάδα αναφοράς για τη μέτρηση αυτή.

Στην επόμενη ενότητα εξηγείται η σκοπιμότητα δημιουργίας κλιμάκων ισοδυναμίας και παρουσιάζονται εκτιμήσεις της οικονομικής ανισότητας στην περιοχή της πρωτεύουσας, με τη χρήση του συντελεστή Gini ως στατιστικού μέτρου διασποράς.

Στις τελευταίες δύο ενότητες εξετάζονται τα βασικά χαρακτηριστικά των κατανομών του ακαθάριστου εισοδήματος των νοικοκυριών και των ατόμων. Με βάση ορισμένα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ατόμων υπολογίζονται οι τιμές των στατιστικών μέτρων ανισότητας, οι οποίες χρησιμοποιούνται ενδεικτικά για να καταγραφούν οι διαστάσεις των οικονομικών διαφορών σε ατομικό καθώς και σε ομαδοποιημένο επίπεδο.

1. ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

Από πολύ νωρίς η διανεμητική θεωρία συγκροτείται ως ξεχωριστός κλάδος της οικονομικής επιστήμης. Επισημαίνοντας τον πρωταρχικό ρόλο που κατέχει η διανομή του εισοδήματος για τη συσσώρευση του κεφαλαίου και την οικονομική ανάπτυξη, οι κλασικοί οικονομολόγοι αναγκάζονται να στρέψουν το ενδιαφέρον τους προς τη «λειτουργική» διανομή του εισοδήματος ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις των εργατών, των καπιταλιστών και των γαιοκτημόνων. Η έμφαση στη λειτουργική διανομή και η παραγνώριση της «προσωπικής», όπως ονομάζεται σήμερα, διανομής του εισοδήματος, συνεχίζεται με την κυριαρχία της νεοκλασικής (οριακής) σχολής, η οποία εξετάζει το πρόβλημα της λειτουργικής διανομής κάτω από το πρίσμα της θεωρίας των «συντελεστών» παραγωγής (γη, εργασία και κεφάλαιο) και της οριακής παραγωγικότητάς τους. Στη γενικευμένη της εκδοχή με τη μορφή της θεωρίας της γενικής ισορροπίας, η νεοκλασική θεωρία καταργεί ουσιαστικά τη διάκριση μεταξύ προσωπικής και λειτουργικής διανομής του εισοδήματος. Με δεδομένη την αρχική συνολική ποσότητα των «συντελεστών παραγωγ-

γής», καθώς και την αρχική κατανομή τους ανάμεσα στα, κατά τα άλλα, «ίσα» μεταξύ τους άτομα-ιδιοκτήτες, ο μηχανισμός του τέλει ανταγωνισμού ανάγει το πρόβλημα της λειτουργικής διανομής του εισοδήματος αποκλειστικά και μόνο σε πρόβλημα προσωπικής κατανομής των οικονομικών πόρων. Ωστόσο, με την αναλυτική αυτή κατασκευή, η νεοκλασική θεωρία αφαιρεί οποιοδήποτε θεωρητικό και εμπειρικό περιεχόμενο από την έννοια της προσωπικής διανομής του εισοδήματος. Η διανομή αυτή καθορίζεται πλέον ταυτολογικά από την αρχική προσωπική κατανομή των οικονομικών πόρων, από τις «υποκειμενικές» προτιμήσεις ωφελμιστικού τύπου των ατόμων-ιδιοκτητών και τελικά από τις «αντικειμενικά» δοσμένες «τεχνικές» ιδιότητες των συναρτήσεων παραγωγής, μέσω των οποίων οι επιχειρήσεις μετατρέπουν σε τελικά προϊόντα τους οικονομικούς πόρους που θέτουν στη διάθεσή τους τα διάφορα άτομα-ιδιοκτήτες.

Πέραν των ταυτολογικών προσδιορισμών της νεοκλασικής θεωρίας θα μπορούσε συνεπώς να ισχυριστεί κανείς ότι η σχέση ανάμεσα στη λειτουργική και την προσωπική διανομή του εισοδήματος παραμένει, ακόμα και σήμερα, ένα σχετικά υποανάπτυκτο πεδίο της θεωρητικής έρευνας. Γεγονός πάντως είναι ότι η προσωπική διανομή του εισοδήματος αποτελεί πλέον συστατικό στοιχείο της θεωρίας της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Στην οικονομική βιβλιογραφία το θέμα της προσωπικής διανομής του εισοδήματος και του βαθμού ανισότητάς της προσεγγίζεται είτε από κανονιστική (normative) είτε από θετική (positive) σκοπιά.

Οι έρευνες κανονιστικού τύπου φιλοδοξούν να θεμελιώσουν τα συμπεράσματά τους με επιχειρήματα θεωρητικού χαρακτήρα, διατυπωμένα συνήθως με τη βοήθεια του ωφελμιστικού-νεοκλασικού ερμηνευτικού πλαισίου. Με επίκεντρο την έννοια της «χρησιμότητας» του εισοδήματος, όπως αυτή ορίζεται από την ωφελμιστική αντίληψη της ατομικής ευημερίας, οι έρευνες αυτές δημιουργούν διάφορα αξιολογικά κριτήρια που τους επιτρέπουν να διερευνήσουν την «ανισότητα», καθώς και το ερώτημα κατά πόσο μια συγκεκριμένη διανομή εισοδήματος μπορεί να θεωρηθεί «δίκαιη» ή όχι.²

Στην εργασία που ακολουθεί θα παρακάμψουμε τέτοιου είδους θεωρητικούς προβληματισμούς και θα προσανατολισθούμε προς μια ανάλυση της διανομής του εισοδήματος «θετικού» τύπου. Αυτό επιβάλλεται άλλωστε και από την ίδια τη φύση του εμπειρικού υλικού που έχουμε στη διάθεσή μας.

2. Rawls (1967).

2. ΕΠΙΛΟΓΗ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση των εκτιμήσεων της έκτασης της οικονομικής ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος, σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας του Ε.Κ.Κ.Ε., θεωρούμε σκόπιμο να προβούμε στη διευκρίνιση των εννοιών «κατανομή» συγκεκριμένων μεγεθών και «ανισότητα» μεταξύ των μεγεθών αυτών.

Η διανομή μεγέθους δυναμένου να ποσοτικοποιηθεί (όπως είναι το χρηματικό εισόδημα), απεικονίζει τη συχνότητα, με την οποία τα διάφορα ποσά διανέμονται ανάμεσα στον πληθυσμό (G. Fields). Η περιγραφή της διανομής εισοδήματος προϋποθέτει συνεπώς δύο τύπους στατιστικών πληροφοριών: τη θέση (location) ενός ατόμου στην κλίμακα του εισοδήματος και τη διασπορά των παρατηρήσεων. Παραδείγματα για τη θέση είναι ο μέσος όρος και η διάμεσος. Η διασπορά δείχνει το βαθμό ανισότητας της διανομής αυτής.

Τι σημαίνει όμως μέτρηση της ανισότητας; Συμβατικά, με τον όρο «μέτρηση» εννοούμε τη μονοδιάστατη παρουσίαση των διαπροσωπικών διαφορών στο εισόδημα για ένα δεδομένο πληθυσμό,³ ενώ ο όρος «μονοδιάστατη» έχει την έννοια ότι τα διάφορα χαρακτηριστικά της ανισότητας εκφράζονται με ένα νούμερο (αριθμό).

Σχετικά με τη μέτρηση της ανισότητας σε ένα δεδομένο πληθυσμό είναι αναγκαίο να διευκρινίσουμε δύο σημεία.

Το πρώτο σημείο είναι ότι το φαινόμενο της κοινωνικής κινητικότητας και οι επιπτώσεις του ξεφεύγουν από τις συνηθισμένες μετρήσεις της ανισότητας, υποτιθεμένου συνήθως ότι το συνολικό μέγεθος των οικονομικών διαφορών παραμένει ανεπηρέαστο από μεταβολές που συμβαίνουν στον πληθυσμό σε μια ορισμένη χρονική περίοδο (είσοδος-έξοδος ατόμων ή μεταβολή της κοινωνικής τους θέσης).

Το δεύτερο σημείο είναι ότι το ενδιαφέρον για την έκταση της ανισότητας δεν επικεντρώνεται μόνο στο σύνολο του πληθυσμού, αλλά και σε επί μέρους ομάδες (διαρθρωμένες κατά επάγγελμα, κατά φύλο κ.λπ.). Θα ήταν χρήσιμη μια ανάλυση της συνολικής ανισότητας είτε κατά πηγές εισοδήματος, είτε κατά κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των νοικοκυριών ή των ατόμων. Δυστυχώς, επειδή στο στάδιο αυτό της ανάλυσης έχουμε στη διάθεσή μας μόνο ομαδοποιημένα στοιχεία, δεν μπορούμε να προχωρήσουμε στην ανάλυση των μέτρων που χρησιμοποιούμε.

Στη βιβλιογραφία έχουν προταθεί διάφορα μέτρα για την ανισότητα με

3. F.A. Cowell. (1977). *Measuring Inequality* σ. 9, Oxford: Philip Allan Publisher Limited.

σκοπό να εντοπιστούν στατιστικοί συνοπτικοί δείκτες, οι οποίοι να αποκτήσουν ευρεία αποδοχή και εφαρμογή.

Γενικά, υπάρχουν δύο δυνατές προσεγγίσεις σχετικά με τη μέτρηση της οικονομικής ανισότητας. Η πρώτη στηρίζεται στη συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας (social welfare function), η οποία χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει το επίπεδο της ευημερίας της κοινωνίας με βάση το ατομικό επίπεδο ευημερίας. Με δεδομένες ιδιότητες της SWF (Cowell 1977, κ.1) ο βαθμός της ανισότητας μπορεί να οριστεί, χρησιμοποιώντας, δύο βασικά μέτρα: το δείκτη του Dalton, ο οποίος μετράει πόσο απέχει η πραγματική μέση κοινωνική χρησιμότητα από την υποθετική μέση κοινωνική χρησιμότητα, όπου εννοείται ότι όλο το εισόδημα είναι ίσα διανεμόμενο και το δείκτη του Atkinson που είναι μία παραλλαγή του πρώτου.

Πολλοί οικονομολόγοι (Sen 1973) δεν αποδέχονται τη μέτρηση της ανισότητας με βάση την κοινωνική ευημερία. Και αυτό γιατί: 1) χάνει το περιγραφικό της χαρακτήρα 2) έχει για βάση την ωφελμιστική δομή, δηλαδή είναι άθροισμα ατομικών χρησιμότητων. Βασικό πρόβλημα είναι ότι η κοινωνική ευημερία δεν είναι εμπειρικά παρατηρήσιμη, αλλά διαγράφεται εκ των προτέρων και είναι φανερό ότι μια τέτοια προσέγγιση δεν είναι η καλύτερη για την απεικόνιση της ανισότητας σε μία κοινωνία.

Η άλλη προσέγγιση προτείνει διάφορα μέτρα συγκέντρωσης τα οποία πρέπει να ικανοποιούν μια σειρά από αξιώματα. Αυτά τα μέτρα⁴ (Gini, Theil, διακύμανση, σχετικές αποκλίσεις από το μέσο, λογαριθμική διακύμανση κ.λπ.) χρησιμοποιούνται κυρίως με δύο σκοπούς:

1. Να δώσουν μια εικόνα του βαθμού έκτασης και έντασης της οικονομικής ανισότητας.

2. Να συγκρίνουν κατανομές εισοδήματος μεταξύ δύο χρονικών στιγμών, δύο διαφορετικών κοινωνικών σχηματισμών, κ.λπ.

Έχοντας ενσωματώσει συγκεκριμένες απόψεις περί κοινωνικής δικαιοσύνης, θα πρέπει ωστόσο να σημειωθεί, ότι τα παραπάνω μέτρα δεν αποτελούν απλά στατιστικά μέτρα και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να επηρεάζονται τα προκύπτοντα συμπεράσματα για την οικονομική ανισότητα.

4. Βλ. το άρθρο «Μέτρα ανισοκατανομής» του Γ. Υφαντόπουλου.

3. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΜΕΤΡΗΣΗΣ

Η μέτρηση της οικονομικής ανισότητας προκαλεί ένα πλήθος ερωτημάτων, τόσο εννοιολογικών, όσο και πρακτικών και συνεπώς είναι απαραίτητο να διατυπωθούν συμβατικοί ορισμοί για τις εξής έννοιες:

- Το εισόδημα που πρόκειται να μετρηθεί
- Την κατάλληλη χρονική περίοδο, στην οποία αναφέρεται η μέτρηση
- Την μονάδα αναφοράς.

α. Ορισμός του εισοδήματος

Το εισόδημα προκρίνεται στη βιβλιογραφία ως το καταλληλότερο χαρακτηριστικό των ατόμων για τη μέτρηση της οικονομικής ανισότητας και αυτό, γιατί παρουσιάζει δύο βασικές ιδιότητες — είναι μετρήσιμο και συγκρίσιμο ανάμεσα στα άτομα. Βέβαια, δεν υπάρχει μια ταυτότητα απόψεων ως προς το τι ακριβώς συνιστά το προσωπικό εισόδημα, καθώς και το τι θα πρέπει να περιλαμβάνει το τελευταίο. Η υιοθέτηση ενός από τους ορισμούς που έχουν διατυπωθεί για το εισόδημα επηρεάζει ως ένα βαθμό τα συμπεράσματα σχετικά με την ανισότητα. Στη πράξη όμως ο ερευνητής περιορίζεται πολλές φορές από τα στοιχεία που διαθέτει και αναγκάζεται να επιλέξει έναν ορισμό του εισοδήματος που να αντιστοιχεί σ' αυτά. Ένας ορισμός μπορεί να παρουσιάζει πλεονεκτήματα για θεωρητικές μελέτες, αλλά να είναι αδύνατον να εφαρμοστεί στην πράξη.

Γενικά το εισόδημα σχετίζεται με το δικαίωμα κυριαρχίας (command) του ατόμου πάνω στους πόρους κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης περιόδου.

Ο γνωστός ορισμός του Simons (1938), αποδεκτός ακόμα και σήμερα από τους περισσότερους οικονομολόγους, περιγράφει την έννοια του εισοδήματος για μια συγκεκριμένη περίοδο ως το ποσό εκείνο, το οποίο το άτομο μπορεί να ξοδέψει, διατηρώντας την αξία του πλούτου του ανέπαφη.

Παραπλήσια είναι και η πρόταση του Hicks, ο οποίος ορίζει το προσωπικό εισόδημα ως τη μέγιστη χρηματική αξία, την οποία το άτομο μπορεί να καταναλώσει κατά τη διάρκεια μιας περιόδου και την οποία έχει τη δυνατότητα να ξοδεύει σε οποιαδήποτε επόμενη περίοδο.

Στους παραπάνω ορισμούς είναι εμφανής η ευρεία έννοια του όρου «εισόδημα», εφ' όσον το τελευταίο συνδέεται με την οικονομική δύναμη των ατόμων, όσον αφορά την κατανάλωση και την περιουσία, εντός μιας δεδομένης περιόδου.

Το εισόδημα ενός ατόμου, πέραν του χρηματικού ποσού, περιλαμβάνει και κάποιο εισόδημα σε είδος. Συχνά όμως ο υπολογισμός του εισοδήματος σε είδος παρουσιάζει δυσκολίες και προβλήματα εκτίμησης και για το λόγο αυτό αποκλείεται από τις εμπειρικές έρευνες.

Βασικές κατηγορίες εισοδημάτων σε είδος αποτελούν:

i. Οι πρόσθετες παροχές. Σε πολλές επιχειρήσεις υπάρχει όχι μόνο χρηματική αμοιβή, αλλά και αμοιβή σε είδος. Ενώ οι παροχές αυτές έχουν σημασία για τον υπολογισμό του εισοδήματος, ωστόσο συχνά δεν συμπεριλαμβάνονται στο εισόδημα, επειδή υπάρχουν σοβαρά προβλήματα εκτίμησης. Στην έρευνα του Ε.Κ.Κ.Ε. έχει γίνει προσπάθεια να συμπεριληφθούν οι παροχές αυτοκινήτου, κατοικίας, καθώς και υπηρεσιών με έκπτωση.

ii. Η παραγωγή για αυτοκατανάλωση. Η αυτοκατανάλωση ενός μέλους της παραγωγής —της αγροτικής και βιομηχανικής παραγωγής— έχει βασική σημασία, γιατί εξοικονομεί στα άτομα τους πόρους που θα διέθεταν για την αγορά αυτών των προϊόντων. Η αυτοκατανάλωση των αγροτών μερικές φορές συμπεριλαμβάνεται στο εισόδημα, αλλά η αυτοκατανάλωση από βιομηχανική παραγωγή συνήθως παραλείπεται από τις εμπειρικές έρευνες.

iii. Το τεκμαρτό ενοίκιο. Άλλο παράδειγμα για εισόδημα σε είδος, το οποίο δεν προκύπτει από την συναλλαγή της αγοράς είναι το τεκμαρτό ενοίκιο ιδιοκατοίκησης. Η κατοχή κατοικίας δεν εξασφαλίζει χρηματικό εισόδημα, αλλά εξοικονομεί στα άτομα χρήματα, τα οποία, σε περίπτωση έλλειψης κατοικίας, θα έπρεπε να διαθέτουν για αυτές τις ανάγκες.

Οι περισσότεροι οικονομολόγοι συμφωνούν, ότι στο εισόδημα σε είδος πρέπει να συμπεριληφθούν ακόμη οι δημόσιες παροχές σε είδος, τα κεφαλαιουχικά κέρδη, η αξία των υπηρεσιών στο σπίτι και ο ελεύθερος χρόνος. Πρακτικά όμως η αξία των δύο πρώτων είναι σχεδόν αδύνατον να υπολογιστεί και η ανάλυση για την αξιοποίηση των άλλων δύο τώρα μόλις αρχίζει.

Η επιλογή για τη συγκεκριμένη σύνθεση του εισοδήματος επηρεάζει ως ένα σημείο το βαθμό ανισότητας στις εμπειρικές έρευνες. Συνήθως οι πληροφορίες για το χρηματικό εισόδημα αναφέρονται στο εισόδημα πριν τη φορολογία και πριν την κράτηση ασφαλιστικών εισφορών. Τα περισσότερα κράτη διαθέτουν στοιχεία τέτοιου είδους ως σχετικό δείκτη της κοινωνικής θέσης των ατόμων.⁵ Μία μέτρηση της ανισότητας, βάσει του καθαρού εισοδήματος, θα έδειχνε την επίπτωση της εφαρμοζόμενης πολιτικής του δημόσιου τομέα στην κατανομή του εισοδήματος. Εάν η φορολογία είναι προοδευτική, ο συνυπολογισμός των φορολογικών εισφορών στο εισόδημα επαυξάνει την ανισότητα.

5. Atkinson (1974, σ. 32).

Σ' αυτή την εργασία το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη διερεύνηση της διανομής του ακαθάριστου εισοδήματος πριν τη φορολογία και πριν την αφαίρεση των ασφαλιστικών εισφορών.

β. Περίοδος μέτρησης του εισοδήματος

Η περίοδος μέτρησης του εισοδήματος μπορεί να ποικίλλει (η εβδομάδα, ο μήνας, ο χρόνος κ.λπ.) Για μια σύντομη χρονική περίοδο αναφοράς μειώνεται η πιθανότητα λαθών της ανθρώπινης μνήμης, αλλά ταυτόχρονα αυξάνει η απόκλιση από το μόνομο εισόδημα του ατόμου και κατ' επέκταση ενδέχεται να δοθεί λανθασμένη εντύπωση για την εισοδηματική του θέση. Οι αμοιβές των περισσότερων εργαζομένων είναι ευμετάβλητες μέσα σε μια σύντομη περίοδο, π.χ. για συγκεκριμένη εβδομάδα κάποιος μπορεί να εργάστηκε λιγότερες (περισσότερες) ώρες ή να πήρε «έξτρα» αμοιβή. Η εργασία και το αποκτώμενο εισόδημα πολλών ατόμων εξαρτώνται από τις καιρικές συνθήκες (π.χ. των αγροτών), την εποχή (για τον τουρισμό και τα μαγαζιά) ή λαμβάνεται μηνιαία ή ετήσια. Ως αποτέλεσμα αυτών των διακυμάνσεων η διανομή του εβδομαδιαίου (μηνιαίου) εισοδήματος εμφανίζεται πιο άνιση από τη διανομή του εισοδήματος η οποία αναφέρεται σε μια μεγαλύτερη χρονική περίοδο, π.χ. έτος.

Είναι φανερό ότι όσο μεγαλύτερη είναι η περίοδος αναφοράς, τόσο μικρότερη θα είναι η διασπορά των εισοδημάτων.

Στην πράξη η επιλογή της κατάλληλης περιόδου αναφοράς εξαρτάται από τους στόχους και τους περιορισμούς της συγκεκριμένης εμπειρικής έρευνας. Ενδιαφέρον θα έχει όχι μόνο η παρουσίαση της διανομής για μια τρέχουσα χρονική περίοδο, αλλά και αυτή που λαμβάνει υπόψη ολόκληρο τον κύκλο ζωής του ατόμου (lifetime income). Στην τελευταία αυτή περίπτωση τα αποτελέσματα θα ήταν διαφορετικά.

γ. Εισοδηματική μονάδα μέτρησης

Στις εμπειρικές έρευνες για τη διανομή εισοδήματος και τη μέτρηση της ανισότητας χρησιμοποιούνται διαφορετικές εισοδηματικές μονάδες. Κάθε μονάδα αναφοράς φυσικά περιορίζεται στον πληθυσμό που καλύπτει.

Η επιλογή της κατάλληλης μονάδας αναφοράς εξαρτάται από το σκοπό της μελέτης. Για την εκτίμηση της έκτασης της ανισότητας στο σύνολο του πληθυσμού προτείνεται η χρησιμοποίηση μονάδας η οποία διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην αναδιανομή των πόρων. Για παράδειγμα, αν επιλέξουμε

το άτομο ως βασική μονάδα ανάλυσης, θα βρεθεί μεγάλος αριθμός ατόμων χωρίς εισόδημα (νοικοκυρές και παιδιά). Αυτά τα άτομα όμως λαμβάνουν ένα μερίδιο από το εισόδημα των συζύγων ή των γονέων τους. Αυτή η εσωτερική αναδιανομή των πόρων στο νοικοκυριό δεν είναι δυνατόν να υπολογισθεί με ακρίβεια.

Εξάλλου, αν υιοθετήσουμε ως μονάδα ανάλυσης το νοικοκυριό⁶ και υποθέσουμε ότι το συνολικό εισόδημα μοιράζεται εξίσου ανάμεσα στα μέλη, η διασπορά ανάμεσα στα οικογενειακά εισοδήματα θα εμφανιστεί μικρότερη από τη διασπορά μεταξύ ατομικών εισοδημάτων.

Από τα στοιχεία της έρευνας για την κατανομή του εισοδήματος στην περιοχή της πρωτεύουσας εκτιμήσαμε την επίδραση τεσσάρων διαφορετικών μονάδων αναφοράς πάνω σε δύο συμβατικούς στατιστικούς δείκτες (Gini, Theil).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Δείκτες Gini και Theil

<i>Μονάδα αναφοράς</i>	<i>Gini</i>	<i>Theil</i>
Νοικοκυριά/συνολικό οικογεν. εισόδημα	0,345	0,221
Νοικοκυριά/κατά κεφαλή οικογ. εισόδ.	0,347	0,217
Οικονομικά ενεργά άτομα	0,352	0,231
Άτομα με εισόδημα	0,368	0,259

Όπως δείχνουν τα αποτελέσματα, μικρότερη ανισότητα παρουσιάζει η διανομή με μονάδα αναφοράς τα νοικοκυριά, παρά τα άτομα. Αυτό εξηγείται, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, με το γεγονός ότι στο νοικοκυριό το εισόδημα μοιράζεται μεταξύ των μελών του, με αποτέλεσμα τη μείωση του βαθμού ανισότητας μεταξύ των οικογενειακών εισοδημάτων. Αυτή η τάση να μειώνεται η ανισότητα όταν αυξάνεται το μέγεθος της μονάδας θα ήταν ακόμη πιο έντονη, αν δεν αντισταθμιζόταν από το άνισο μέγεθος των νοικοκυριών. Για το λόγο αυτό τα μέτρα ανισότητας της διανομής του κατά κεφαλή εισοδήμα-

6. Σύμφωνα με τον ορισμό της Στατιστικής Υπηρεσίας νοικοκυριό θεωρείται:

α) Δύο ή περισσότερα άτομα (συγγενικά ή όχι) τα οποία διαμένουν στην ίδια κατοικία, προμηθεύονται από κοινού τα απαραίτητα για τη συντήρησή τους και τρώουν κατά κανόνα μαζί (πολυπρόσωπο νοικοκυριό) ή

β) Ένα άτομο που διαμένει μόνο του σε μια κατοικία ή μένει με άλλα άτομα στην ίδια κατοικία, αλλά δεν προμηθεύεται από κοινού τα απαραίτητα για την συντήρησή του, ούτε τρώει μαζί τους (μονοπρόσωπο νοικοκυριό).

τος δεν παρουσιάζουν μεγάλη διαφορά από τα μέτρα ανισότητας μεταξύ νοικοκυριών.

4. ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ, ΚΛΙΜΑΚΙΑ ΙΣΟΔΥΝΑΜΙΑΣ, ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΚΑΙ ΚΑΘΕΤΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ

Η διαφορετική συγκρότηση των νοικοκυριών σε μέγεθος και σύνθεση και η συνάρτηση των αναγκών με τον αριθμό και την ηλικία των μελών τους έχουν επιπτώσεις στη μέτρηση του βαθμού της οικονομικής ανισότητας. Συγκεκριμένα, η ισότητα των οικογενειακών εισοδημάτων δεν εκφράζει απαραίτητα και οικονομική ισότητα μεταξύ ατόμων αν δεν γίνουν προσαρμογές του οικογενειακού εισοδήματος ανάλογα με το διαφορετικό μέγεθος και τη σύνθεση των νοικοκυριών.

Υπάρχει η άποψη ορισμένων οικονομολόγων, ότι ο σχηματισμός της οικογένειας είναι εθελοντική πράξη και, κατά συνέπεια, η επιδείνωση της ευημερίας του ζευγαριού (με ένα δεδομένο εισόδημα) μετά τη γέννηση των παιδιών αντισταθμίζεται με την αύξηση της μη οικονομικής ευημερίας. Η άποψη αυτή είναι δύσκολο να ελεγχθεί για πολλούς και διάφορους λόγους, μεταξύ των οποίων είναι και αυτός που θεωρεί ότι δεν είναι δυνατό να αντισταθμιστεί η ευημερία των παιδιών, επειδή τα παιδιά γεννιούνται χωρίς τη θέλησή τους.

Η προσαρμογή ανάλογα με το μέγεθος ή τη σύνθεση των νοικοκυριών μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους, ούτως ώστε η μετρούμενη ανισότητα να ενσωματώνει τις διαφορές αυτές. Ο πιο απλός τρόπος είναι να υπολογιστεί το κατά κεφαλή εισόδημα με βάση την υπόθεση ότι τα μέλη έχουν ίσες ανάγκες. Το κατά κεφαλή εισόδημα όμως καλυτερεύει την εισοδηματική θέση των μικρότερων σε μέγεθος νοικοκυριών και χειροτερεύει αυτή των μεγαλύτερων. Έχουν γίνει προσπάθειες για την εκτίμηση κατάλληλου βάρους για κάθε πρόσθετο μέλος ή κατασκευή κλίμακας ισοδυναμίας, με σκοπό οι κατανομές οικογενειακού εισοδήματος ανά ισοδύναμες μονάδες να είναι απ' ευθείας συγκρίσιμες. Για την κατασκευή κλιμάκων ισοδυναμίας και για την αναπροσαρμογή του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος έχουν χρησιμοποιηθεί δύο προσεγγίσεις (Atkinson 1975).

Η πρώτη απ' αυτές βασίζεται σε υπάρχουσες μελέτες που αφορούν τις ανάγκες των παιδιών και των ενηλίκων και επιδιώκει τη δημιουργία ενός καταλόγου για τις ελάχιστες ανάγκες τους (π.χ. για τρόφιμα, ρουχισμό ενοίκιο κ.λπ.). Η κλίμακα ισοδυναμίας που δημιουργείται κατ' αυτό τον τρόπο είναι

υποκειμενική, καθ' όσον εμπεριέχει σε μεγάλο βαθμό την κρίση του καταρτιζοντα.

Η δεύτερη προσέγγιση βασίζεται στις παρατηρούμενες διαφορές ανάμεσα στα καταναλωτικά πρότυπα των νοικοκυριών με διαφορετικό μέγεθος.⁷ Η κατασκευή κλίμακας ισοδυναμίας οδηγεί σε μια διαφορετική προσέγγιση του όρου «ισότητα».

Στη βιβλιογραφία διευκρινίζονται δύο απόψεις για την κατάσταση «ισότητα» (Atkinson 1976). Η κάθετη ισότητα απαιτεί ίσα εισοδήματα όλων των νοικοκυριών με ίδιες ανάγκες (ίδια σύνθεση). Η οριζόντια ισότητα, αντίθετα, απαιτεί το βιοτικό επίπεδο (το εισόδημα ως προς τις ανάγκες) να είναι ανεξάρτητο από τη σύνθεση του νοικοκυριού.

Όταν η ισότητα οριστεί μ' αυτό το τρόπο, η πιο απλή διαδικασία για τη μέτρηση της οριζόντιας ανισότητας είναι να μεταφραστούν τα εισοδήματα των νοικοκυριών σε βιοτικά επίπεδα, διαιρώντας τα χρηματικά εισοδήματα με κατάλληλη σειρά αριθμών από την κλίμακα ισοδυναμίας. Σ' αυτή την περίπτωση ο συντελεστής Gini (ή κάποιο άλλο μέτρο διασποράς) θα εκφράζει ανισότητα μεταξύ βιοτικών επιπέδων.

Για τη μέτρηση της κάθετης ανισότητας υπολογίζονται ξεχωριστά οι συντελεστές Gini για κάθε ομάδα νοικοκυριών με ίσο αριθμό μελών και ο σταθμισμένος μέσος όρος των συντελεστών περιγράφεται ως δείκτης για την κάθετη ανισότητα. Γενικά στη βιβλιογραφία δίνεται περισσότερη έμφαση στα αποτελέσματα για την κάθετη ανισότητα.

Για την περιοχή της Αθήνας υπολογίστηκαν, με βάση το ακαθάριστο εισόδημα των νοικοκυριών, οι εξής συντελεστές:⁸

Ολική ανισότητα
με αναπροσαρμοσμένο εισόδημα $G = 0,345$

Οριζόντια ανισότητα $G = 0,281$

Κάθετη ανισότητα $G = 0,319$

Η μετρούμενη ανισότητα μειώνεται, εάν ληφθεί υπόψη το μέγεθος των νοικοκυριών (από 0,345 σε 0,319 και 0,281). Ο συντελεστής Gini της κάθετης ανι-

7. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Nicholson (1949).

8. Για την αναπροσαρμογή του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος χρησιμοποιήσαμε ως βασική μονάδα αναφοράς το μονομελές νοικοκυριό (εξισώνεται με τη μονάδα). Η προσθήκη περισσότερων μελών σταθμίζεται με συντελεστή 0,5 για κάθε επιπλέον μέλος. Ο συντελεστής αυτός χρησιμοποιείται ευρέως στις έρευνες της Ε.Ο.Κ., αναφορικά με τη διανομή του εισοδήματος και τη φτώχεια.

σότητας (0,319) εκφράζει το βαθμό της ανισότητας μεταξύ άνιων ομάδων και είναι, όπως θα περίμενε κανείς, μεγαλύτερος από το βαθμό ανισότητας μεταξύ ομοειδών ομάδων.

5. ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΤΩΝ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ

Σ' αυτό το μέρος της εργασίας θα εξετάσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά της συνολικής κατανομής του ακαθάριστου εισοδήματος των νοικοκυριών και των κατανομών κατά πηγές προέλευσής του από τη σκοπιά της οικονομικής ανισότητας.

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται οι τιμές των δύο στατιστικών μέτρων ανισότητας, του συντελεστή Gini και του δείκτη Theil για τη συνολική κατανομή του εισοδήματος των νοικοκυριών και για τις κατανομές των εισοδημάτων κατά πηγές προέλευσής τους — δηλαδή εκφράζουν το βαθμό της παρατηρούμενης ανισότητας μέσα σε κάθε μία πηγή.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Δείκτες Gini και Theil

Πηγές	Gini	Theil	% εισόδ.
Όλες τις πηγές	0,345	0,221	100,0
Μισθούς-ημερομ.	0,367	0,235	48,1
Ελευθ. επάγγελμα, επιχείρηση	0,477	0,720	21,2
Συντάξεις	0,170	0,054	20,6
Ενοίκια	0,443	0,399	4,8
Λοιπές πηγές	0,199	0,203	5,3

Οι τιμές των δεικτών για την κατανομή του εισοδήματος από όλες τις πηγές δείχνουν ότι η ανισότητα κυμαίνεται σε μέσα επίπεδα, γεγονός που επιβεβαιώνεται και με την εξέταση της κατανομής του συνολικού εισοδήματος κατά κλιμάκια ακαθάριστου εισοδήματος. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας (βλ. Πίνακα 3, στήλη 1 — στον Π.3 παρουσιάζεται η ποσοστιαία κατανομή νοικοκυριών και εισοδημάτων και οι κατανομές εντός πηγών προέλευσης), παρατηρείται υψηλότερη συχνότητα εισοδημάτων για τα με-

σαία κλιμάκια (700 χιλ. έως 2 εκ. δρχ.) όπου κατανέμεται το 60,3% του συνολικού εισοδήματος. Στα κλιμάκια αυτά ανήκουν περισσότερα από τα μισά του συνόλου των νοικοκυριών (56,1%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

*Ποσοστιαία κατανομή νοικοκυριών και
ακαθ. εισοδήματος ανά πηγές προέλευσής του*

<i>Κλιμάκια ακαθ. εισ. (χιλ.)</i>	<i>% νοικ. (1)</i>	<i>% ακαθ. εισοδ. (2)</i>	<i>% μισ. ημερ. (3)</i>	<i>ελ. επ. επιχ. (4)</i>	<i>συντ. (5)</i>	<i>ενοίκια (6)</i>	<i>λοιπές πηγές (7)</i>
1- 300	5,5	1,1	0,5	0,7	2,2	0,9	4,7
301- 500	13,6	5,1	2,7	3,1	11,4	4,6	10,1
501- 700	15,6	8,7	8,3	7,3	10,8	5,1	12,8
701-1.000	21,3	16,3	16,8	14,5	18,1	12,6	15,6
1.001-1.500	23,4	26,2	29,1	20,3	27,1	26,6	20,7
1.501-2.000	11,4	17,8	21,8	13,9	15,1	18,1	9,6
2.001-3.000	6,7	14,4	16,9	12,3	11,3	16,0	10,5
3.001-5.000	1,8	6,0	3,7	9,7	3,6	15,6	12,7
5.001-άνω	0,5	4,2	0,2	18,1	0,4	0,5	3,3
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η κατανομή στα πολύ χαμηλά και υψηλά επίπεδα εισοδημάτων, όπου (στα δύο πρώτα κλιμάκια έως 500 χιλ. δρχ.) σχεδόν 1/5 από το σύνολο νοικοκυριών λαμβάνει λιγότερο εισόδημα (6,6% του συνολικού) από το πλουσιότερο 2,3% των νοικοκυριών (στα κλιμάκια από 3 εκ. δρχ. και άνω), στο οποίο ανήκει 10,2% του συνολικού εισοδήματος. Όπως φαίνεται, η παρατηρούμενη ολική ανισότητα οφείλεται περισσότερο στην ανισοκατανομή στα άκρα της εισοδηματικής κλίμακας.

Η μέτρηση εντός των πηγών έχει σημασία, επειδή ο βαθμός ανισοκατανομής κάθε πηγής συνεισφέρει κατά κάποιο τρόπο στη διαμόρφωση της ολικής ανισότητας, αλλά και επειδή μας δίνει μια εικόνα για την ανισότητα μέσα στις πέντε αυτές βασικές πηγές.

Όπως παρατηρείται από τα στοιχεία του Πίνακα 2 ο βαθμός της ανισότητας διαφέρει σημαντικά μεταξύ των διαφόρων πηγών. Από τις τιμές των δεικτών φαίνεται ότι μεγαλύτερη ανισότητα παρουσιάζεται στην κατανομή των εισοδημάτων από ελεύθερα επαγγέλματα και επιχειρήσεις, εκφράζοντας τη μεγάλη διασπορά των εισοδημάτων που αποκομίζονται απ' αυτές τις πηγές. Αυτό κατανοείται καλύτερα εάν εξετάσουμε την ποσοστιαία κατανομή εισοδημάτων εντός της πηγής αυτής (βλ. Πίνακα 3, στήλη 4). Η συμμετοχή

των πρώτων τριών κλιμακίων (μέχρι 700 χιλ. δρχ.) στο συνολικό εισόδημα από ελεύθερο επάγγελμα δεν είναι σημαντική — αποτελεί το 11% του συνολικού εισοδήματος. Το μερίδιο των επομένων δύο κλιμακίων αυξάνεται, φτάνει τη μέγιστη αξία στη μέση της κλίμακας (20,3% του συνολικού για τα εισοδήματα μέχρι 1,5 εκ. δρχ.), μετά η κατανομή ακολουθεί ελαφρά καθοδική πορεία και στο τελευταίο κλιμάκιο (από 5 εκ. και άνω) παρατηρείται ξανά υψηλό ποσοστό συμμετοχής (18,1%). Η διακύμανση στη διανομή εισοδήματος από ελεύθερα επαγγέλματα αντανακλά τις διαφορές στα εισοδήματα απ' αυτή την πηγή.

Όπως παρατηρούμε στον Πίνακα 2, ο συντελεστής Gini και ο δείκτης Theil παίρνουν υψηλές τιμές και για την κατανομή εισοδήματος που προέρχεται από ενοίκια. Η ποσοστιαία κατανομή των εισοδημάτων (βλ. Πίνακα 3, στήλη 6) ακολουθεί ανοδική πορεία, παίρνει μέγιστη τιμή στη μέση της κλίμακας (26,6% του συνολικού από την πηγή αυτή), ενώ, στη συνέχεια, σταδιακά μειώνεται η συμμετοχή των νοικοκυριών με υψηλά εισοδήματα. Εντυπωσιακή είναι η απότομη πτώση της σχετικής συμμετοχής του τελευταίου κλιμακίου (0,5% του συνολικού). Φαίνεται ότι το εισόδημα από ενοίκια δεν αποτελεί σημαντική πηγή για τα χαμηλά εισοδηματικά κλιμάκια, όπως και για τους πιο πλούσιους (με εισόδημα από 5 εκ. και άνω), και αντίθετα, είναι σημαντικό στοιχείο εισοδήματος για τα μεσαία προς υψηλά κλιμάκια. Βέβαια δεν πρέπει να ξεχνάμε, ότι στα μεσαία κλιμάκια παρατηρείται η υψηλότερη συχνότητα των νοικοκυριών.

Στον ίδιο πίνακα παρατηρούμε μεγαλύτερο βαθμό ανισότητας στην κατανομή εισοδημάτων από μισθούς-ημερομίσθια, σε σχέση με το βαθμό ανισότητας της συνολικής (από όλες τις πηγές) κατανομής. Η ποσοστιαία συμμετοχή των εισοδημάτων των πρώτων τριών κλιμακίων (βλ. Πίνακα 3, στήλη 3) είναι πολύ μικρή (εδώ ανήκουν ίσως τα νοικοκυριά με ένα μόνο εργαζόμενο ή περισσότερους, αλλά με πολύ χαμηλή αμοιβή), τα νοικοκυριά με εισόδημα από μισθούς από 1 έως 1,5 εκ. δρχ. (στη μέση της κλίμακας) αποκομίζουν το μεγαλύτερο ποσοστό (29,1%), και τα μερίδια των υψηλών κλιμακίων μειώνονται σταδιακά. Η παρατηρούμενη ανισοκατανομή σ' αυτή την πηγή εισοδήματος αντανακλά τις διαφορές στις αμοιβές ανάμεσα και εντός διαφόρων επαγγελμάτων και κλάδων οικονομικής δραστηριότητας, όπως αυτό θα φανεί παρακάτω.

Πολύ μικρός βαθμός ανισότητας παρατηρείται στα εισοδήματα από συντάξεις και λοιπές πηγές (επιδόματα, εμβάσματα, τόκους κ.λπ.).

Αν εξετάσουμε οριζόντια την ποσοστιαία σύνθεση του συνολικού εισοδήματος κατά κλιμάκια και πάλι κατά πηγές, φαίνεται ότι στα πρώτα κλιμάκια (μέχρι 500 χιλ.) είναι πολύ σημαντική η συμμετοχή των εισοδημάτων από συντάξεις και μετά από μισθούς-ημερομίσθια. Στα επόμενα 5 κλιμάκια

(από 500 χιλ. έως 3 εκ.), αυξάνεται το σχετικό μερίδιο εισοδημάτων των νοικοκυριών από μισθούς-ημερομίσθια, μειώνεται σταδιακά το μερίδιο από συντάξεις, ενώ αυξάνεται σταθερά η συμμετοχή εισοδημάτων από ελεύθερο επάγγελμα και επιχείρηση. Εντυπωσιακή είναι η άνοδος της ποσοστιαίας συμμετοχής των εισοδημάτων από ελεύθερα επαγγέλματα στα τελευταία δύο κλιμάκια (από 3 έως 5 εκ. και άνω) όπου 90,6% του συνολικού εισοδήματος στην κορυφή της κλίμακας προέρχεται από εξάσκηση ελεύθερων επαγγελματιών ή κατοχή επιχειρήσεων.

Ο Πίνακας 2 μας βοηθάει να κατανοήσουμε καλύτερα το ρόλο που διαδραματίζουν οι διάφορες πηγές εισοδήματος στη διαμόρφωση της συνολικής ανισότητας. Σημαντικότερη επίπτωση, έχοντας υπόψη τη συμμετοχή στο συνολικό εισόδημα, εξασκεί ο τρόπος κατανομής του εισοδήματος από μισθούς-ημερομίσθια (48,1% του συνολικού), ακολουθούν ο τρόπος κατανομής του εισοδήματος από ελεύθερα επαγγέλματα-επιχειρήσεις (21,2% του συνολικού) και τέλος από συντάξεις (20,6%).

Συγκεκριμένα, η μεγάλη διασπορά των εισοδημάτων από ελεύθερα επαγγέλματα και επιχειρήσεις συσχετίζεται θετικά με το βαθμό της συνολικής ανισότητας. Προς αυτή την κατεύθυνση λειτουργεί και ο τρόπος κατανομής των εισοδημάτων από ενοίκια. Αντίθετα, οι διαφορές στις αμοιβές των μισθών-ημερομισθίων δεν φαίνεται να είναι σημαντικός παράγοντας για τη διαμόρφωση της ολικής ανισότητας ως προς την αύξηση της σε υψηλό επίπεδο, αλλά ούτε μπορούμε να πούμε ότι την εμποδίζει.

Τέλος, ο πολύ χαμηλός βαθμός ανισότητας στην κατανομή των συντάξεων πρέπει να εξουδετερώνει την τάση αύξησης της συνολικής ανισότητας, δηλαδή να συμβάλλει στην πιο ίση κατανομή.

Η διερεύνηση της συσχέτισης που υπάρχει ανάμεσα στη συνολική ανισότητα και στην ανισότητα που παρουσιάζεται στις πηγές εισοδήματος, απαιτεί τη στατιστική ανάλυση κάποιου από τα μέτρα ανισότητας. Για αυτή την ανάλυση όμως χρειάζονται πρωτογενή στοιχεία, τα οποία δεν έχουμε στη διάθεσή μας.

6. ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΑΤΟΜΙΚΟΥ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

Σ' αυτή την ενότητα διερευνάται το συνολικό ατομικό εισόδημα με σκοπό να δοθούν ενδείξεις για τις διαστάσεις της οικονομικής ανισότητας σε ατομικό επίπεδο, όπως προέκυψαν από τα στοιχεία της έρευνας. Επίσης γίνεται μια προσπάθεια να ερμηνευτεί ο βαθμός της ανισότητας, σε συνδυασμό με ορι-

σμένα κοινωνικά χαρακτηριστικά του ατόμου που σχετίζονται με τον τρόπο κατανομής του εισοδήματος.

Στον Πίνακα 4 παρουσιάζονται οι τιμές των δύο μέτρων ανισότητας, του συντελεστή Gini και του δείκτη Theil, που υπολογίστηκαν για την κατανομή κατά κλιμάκια συνολικού ακαθάριστου εισοδήματος από το σύνολο των πηγών και κατά το είδος των πηγών. Ως ένα απλό μέτρο συγκριτικής αναφοράς χρησιμοποιείται το μέσο ατομικό εισόδημα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Μέτρα ανισότητας για την κατανομή του ατομικού εισοδήματος κατά πηγές

Πηγές εισοδήματος	Gini	Theil	Μέσο εισ.	% μ. εισ.
Για όλες τις πηγές	0,368	0,259	744,3	100
Μισθούς-ημερ.	0,267	0,121	720,3	97
Ελεύθ. επάγγ.-επιχειρ.	0,430	0,417	853,6	115
Συντάξεις	0,318	0,167	532,8	72
Ενοίκια	0,241	0,177	265,3	36
Λοιπές πηγές	0,238	0,216	174,3	23

Όπως φαίνεται στον πίνακα από τις τιμές των δύο μέτρων, η ανισότητα μεταξύ ατομικών εισοδημάτων κυμαίνεται σε υψηλότερο επίπεδο από αυτή μεταξύ οικογενειακών εισοδημάτων, όπως ήταν και αναμενόμενο (βλ. ενότητα 3-γ).

Ο υπολογισμός των μέτρων ανισότητας κατά πηγές, παρόλο που δεν συσχετίζεται άμεσα με το βαθμό ανισότητας του συνολικού εισοδήματος, παρέχει πληροφορίες για τη σημασία κάθε πηγής στη διαμόρφωση της συνολικής ανισότητας.

Η συμμετοχή του εισοδήματος, που προέρχεται από μισθούς-ημερομίσθια είναι μεγαλύτερη απ' αυτή των άλλων πηγών (48% του συνολικού) για αυτό και η σημασία της διανομής αυτού του εισοδήματος είναι σημαντική για τη διαμόρφωση της συνολικής κατανομής. Ο βαθμός ανισότητας, όπως φαίνεται από τα δύο μέτρα, είναι σχετικά χαμηλός (Gini=0,267, Theil=0,121) και αν λάβουμε υπόψη το μέσο εισόδημα, (720,3 χιλ.), το οποίο πλησιάζει το αντίστοιχο μέσο από όλες τις πηγές (744,3 χιλ.), μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η παρατηρούμενη ανισοκατανομή σ' αυτή την πηγή έχει ουδέτερη, έως ελαφρά αρνητική επίδραση στη συνολική ανισότητα.

Σημαντικό μέρος του συνολικού εισοδήματος είναι και το εισόδημα από ελεύθερα επαγγέλματα και επιχειρήσεις (21,2% του συνολικού). Οι διαφορές

μεταξύ εισοδημάτων εντός της πηγής αυτής, όπως φαίνεται από τα δύο μέτρα ($Gini=0,430$, $Theil=0,417$) βρίσκονται σε αρκετά υψηλό επίπεδο. Αν ληφθεί υπόψη και το υψηλότερο από το συνολικό μέσο εισόδημα όλων των πηγών, η ανισότητα σ' αυτή την πηγή πρέπει να διαδραματίζει αποφασιστικό ρόλο για τη διαμόρφωση της παρατηρούμενης ολικής ανισότητας.

Το εισόδημα από συντάξεις συμμετέχει κατά 20,6% στο συνολικό και με τη συνεισφορά αυτή αποτελεί την τρίτη σημαντικότερη πηγή για τη διαμόρφωση της συνολικής κατανομής. Ο βαθμός της ανισότητας είναι σχετικά χαμηλός (0,318 και 0,167) και αυτό βέβαια έχει αρνητική επίπτωση στη συνολική ανισότητα. Η χαμηλή τιμή του μέσου εισοδήματος από συντάξεις μάλλον μειώνει τη σημασία αυτής της επίδρασης.

Τα εισοδήματα από ενοίκια και λοιπές πηγές κατανέμονται λιγότερο άνιστα απ' αυτά των αναφερόμενων παραπάνω πηγών, αλλά η συνεισφορά τους στο συνολικό εισόδημα είναι μικρή, οπότε η επίδραση στη συνολική κατανομή δεν είναι πολύ σημαντική.

Τα βασικότερα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ατόμων, που έχουν άμεση σχέση με την πρόσοδο εισοδήματος και τον τρόπο κατανομής του είναι το επάγγελμα, ο κλάδος οικονομικής δραστηριότητας και το επίπεδο εκπαίδευσης. Ωστόσο ο παρατηρούμενος βαθμός ανισότητας στις κατανομές σχετικά με αυτά τα χαρακτηριστικά, ερμηνεύει, ως ένα σημείο, τη διαφοροποίηση των εισοδημάτων ανάμεσα στα άτομα.

Στον Πίνακα 5 παρουσιάζονται οι τιμές των δεικτών Gini και Theil, που ανατακλούν τις οικονομικές ανισότητες ανάμεσα στους κλάδους, στις επαγγελματικές κατηγορίες και στο επίπεδο εκπαίδευσης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Μέτρα ανισότητας

<i>Κατανομή</i>	<i>Gini</i>	<i>Theil</i>	<i>Μέσο εισ. (σε χιλ.)</i>
Επαγγέλματα	0,337	0,220	808,5
Κλάδοι	0,352	0,231	837,3
Επίπεδο εκπαίδ.	0,377	0,254	744,6

Το επάγγελμα και ο κλάδος οικονομικής δραστηριότητας έχουν άμεση σχέση με το σχηματισμό των εισοδημάτων από εργασία και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ολικής κατανομής, επειδή το εισόδημα από απασχόληση αποτελεί το 69% του συνολικού. Οι διαφορές στις αμοιβές ανάλογα με τον κλάδο και το επάγγελμα (σε συνδυασμό με πολλούς άλλους πα-

ράγοντες) συμβάλλουν, σ' ένα σημαντικό βαθμό, στο επίπεδο ανισότητας που παρατηρείται μεταξύ των ατόμων.

Το γεγονός ότι οι δείκτες παρουσιάζουν υψηλότερες τιμές στην κατανομή ανά κλάδο, παρά στην κατανομή ανά επαγγελματική κατηγορία, οφείλεται στην υψηλότερη διακύμανση των αμοιβών μεταξύ των κλάδων παρά μεταξύ των επαγγελμάτων.

Η εκπαίδευση συνήθως είναι βασικός παράγοντας για την εξάσκηση συγκεκριμένου επαγγέλματος και συσχετίζεται με το ύψος του εισοδήματος (όπως θα φανεί πιο κάτω). Ο βαθμός ανισότητας της κατανομής ανά επίπεδο εκπαίδευσης είναι μεγαλύτερος από τους αντίστοιχους βαθμούς των υπόλοιπων κατανομών. Εδώ όμως θα πρέπει να σημειωθεί ότι στον υπολογισμό της ανισότητας ανά εκπαιδευτικό επίπεδο έχουν συμπεριληφθεί όλα τα άτομα με εισόδημα και όχι μόνο τα ενεργά (όπως είναι για τις επαγγελματικές κατηγορίες και τους κλάδους) και κατά συνέπεια στον Πίνακα 5 αναφερόμαστε σε κάπως διαφορετικούς πληθυσμούς. Η διερεύνηση των ανισοτήτων εντός επαγγελματικών ομάδων, κλάδων οικονομικής δραστηριότητας και επιπέδου εκπαίδευσης των ατόμων έχει κοινωνική σημασία και επηρεάζει τις απόψεις σχεδιασμού της κοινωνικής και της οικονομικής πολιτικής.

Στον Πίνακα 6, παρουσιάζουμε τις τιμές των δύο δεικτών για τις κατανομές κάθε επαγγελματικής κατηγορίας, κάθε κλάδου και των τριών βαθμίδων εκπαίδευσης.

Από την ποσοστιαία κατανομή των ατόμων που απασχολούνται στους διάφορους κλάδους της οικονομίας και το αντίστοιχο ποσοστό εισοδημάτων, φαίνεται ότι σημαντικότερη είναι η συμμετοχή της Βιομηχανίας-Βιοτεχνίας και των Λοιπών Υπηρεσιών (κυρίως κυβερνητικές υπηρεσίες⁹) όπου ανήκει περισσότερο από το μισό του αριθμού των απασχολούμενων. Οι επόμενοι σημαντικοί κλάδοι είναι το Εμπόριο και οι Μεταφορές-Επικοινωνίες. Στους τέσσερις αυτούς κλάδους συγκεντρώνεται το 84% των οικονομικά ενεργών ατόμων της πρωτεύουσας, τα οποία αποκομίζουν 84% του εισοδήματος από όλους τους κλάδους.

Από την επισκόπηση του πίνακα φαίνεται ότι παρουσιάζεται χαμηλότερο από το μέσο συνολικό εισόδημα το μέσο εισόδημα των απασχολούμενων στους παραπάνω αναφερόμενους κλάδους: Βιομηχανία-Βιοτεχνία, Λοιπές Υπηρεσίες και Οικοδομές-Δημόσια Έργα.

Οι τιμές των μέτρων ανισότητας δείχνουν ότι σε όλους τους βασικούς κλάδους (από την άποψη συμμετοχής στο συνολικό εισόδημα) παρουσιάζεται σχετικά υψηλός βαθμός ανισότητας στην κατανομή των εισοδημάτων.

9. Βλ. Καραγιώργα, Κασιμάτη και Πανταζίδη (1988).

Τέλος, σύμφωνα με τον ίδιο πίνακα, σχετικά υψηλά μέσα εισοδήματα αποκομίζουν οι απασχολούμενοι σε Οργανισμούς Κοινής Ωφέλειας (ηλεκτρισμός-φωταέριο), στις Τράπεζες και Ασφάλειες στις Μεταφορές-Επικοινωνίες και στα Ορυχεία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Μέτρα ανισότητας

Κατανομές	% ατ.	% εισ.	Gini	Theil	Μέσο εισ.	% μ. ειδ.
<i>Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας</i>						
Γεωργία-κτηνοτρ.	0,2	0,2	0,469	0,396	750,0	90
Ορυχεία	0,2	0,2	0,180	0,055	1057,1	126
Βιομηχ. - βιοτ.	27,8	26,7	0,368	0,266	803,3	96
Ηλεκτρ. - φωταέρ.	1,6	2,1	0,215	0,097	1114,4	133
Οικοδομ.-δημ. έρ.	5,6	4,3	0,395	0,300	642,6	77
Εμπόρ.-εστ.-ξεν.	16,7	16,4	0,393	0,299	819,0	98
Μετ.-επικοιν.	10,9	12,8	0,293	0,151	982,7	117
Τράπεζες-ασφ.	7,5	8,8	0,380	0,262	982,0	117
Λοιπές υπηρ.	28,7	27,9	0,298	0,165	814,3	97
Μη δηλώσαντες	0,7	0,6	0,279	0,136	659,3	79
Σύνολο κλάδων	100,0	100,0			837,3	100
<i>Επαγγελματικές ομάδες</i>						
Επιστ.-ελ. επ.	20,8	24,9	0,315	0,184	976,0	121
Διεύθ.-αν. δ.	3,9	8,1	0,294	0,164	1687,2	209
Υπάλλ. γραφ.	16,6	15,4	0,272	0,129	759,6	94
Έμποροι-πωλ.	11,0	12,5	0,427	0,338	929,5	115
Απ. παρ. υπηρ.	10,9	8,8	0,349	0,232	665,9	82
Γεωργοί-κτ.	0,5	0,5	0,323	0,177	807,5	100
Τεχνίτες-εργ.	35,2	30,6	0,331	0,209	710,6	88
Ανεπαρκώς δηλ.	1,1	1,6	0,221	0,092	1206,3	149
Σύνολο επαγγ.	100,0	100,0			808,5	100
<i>Επίπεδο εκπαίδευσης</i>						
Ανώτατη-ανωτ.	20,9	29,9	0,322	0,191	1067,6	143
Μέση	38,7	39,9	0,350	0,220	768,8	103
Δημ. και ούτε	40,5	30,1	0,368	0,256	554,9	76
Όλα τα επίπ.	100,0	100,0			744,6	100

Αν εξετάσουμε τις κατανομές ανάλογα με το επάγγελμα φαίνεται ότι στις τρεις μεγάλες επαγγελματικές ομάδες (Τεχνίτες-Εργάτες, Επιστημονικά-Ελεύθερα Επαγγέλματα και Υπάλληλοι Γραφείου) συγκεντρώνεται περίπου 73% του απασχολούμενου πληθυσμού και 71% του συνολικού εισοδήματος. Ο βαθμός των ανισοτήτων για κάθε επαγγελματική κατηγορία κυμαίνεται σε σχετικά χαμηλά επίπεδα, (με εξαίρεση τους Εμπόρους-Πωλητές και τους απασχολούμενους σε Παροχή Υπηρεσιών, όπου το εισόδημα κατανέμεται, ειδικά στην πρώτη κατηγορία, πολύ άνισα). Διπλάσιο από το μέσο εισόδημα για όλα τα επαγγέλματα παρουσιάζεται το μέσο εισόδημα των απασχολούμενων στην επαγγελματική κατηγορία των Διευθυντών και ανώτερων Διοικητικών Στελεχών (3,9% του συνόλου των απασχολούμενων), αλλά οι τιμές των Gini και Theil για αυτή την κατηγορία είναι χαμηλές. Αυτές οι δύο ενδείξεις υπονοούν υψηλό επίπεδο αμοιβών για όλους όσοι εξασκούν αυτό το επάγγελμα.

Παρόμοιο χαρακτηριστικό παρουσιάζουν και οι απασχολούμενοι στα Επιστημονικά-Ελεύθερα Επαγγέλματα —υψηλό μέσο εισόδημα—, ενώ οι τιμές των στατιστικών δεικτών εκφράζουν, συγκριτικά μ' αυτές των άλλων επαγγελμάτων, ένα μέσο επίπεδο οικονομικής ανισότητας.

Σχετικά μεγάλο μέσο εισόδημα εμφανίζεται και στους απασχολούμενους ως Εμπόρους-Πωλητές, αλλά σύμφωνα με τις τιμές των δεικτών Gini και Theil, όπως αναφέρθηκε, η οικονομική ανισότητα σ' αυτή την κατηγορία επαγγελμάτων είναι υψηλότερη συγκριτικά με τις άλλες κατηγορίες.

Το συνολικό μέσο εισόδημα για τους Υπάλληλους Γραφείου και τους Τεχνίτες-Εργάτες (παρατηρείται η μεγάλη ποσοστιαία συμμετοχή των εισοδημάτων τους στο συνολικό: 45,7%) βρίσκεται σε χαμηλό επίπεδο και αντανακλά το σχετικά χαμηλό ύψος των αμοιβών για αυτό το επάγγελμα. Οι τιμές των μέτρων ($Gini=0,331$, $Theil=0,209$) απεικονίζουν ένα όχι πολύ υψηλό βαθμό ανισότητας στη κατανομή του εισοδήματος.

Αν εξετάσουμε τέλος την κατανομή ανά επίπεδο εκπαίδευσης (για όλα τα άτομα με εισόδημα) παρατηρείται, με την αύξηση της βαθμίδας, μια τάση αύξησης του μέσου εισοδήματος και μείωση του βαθμού ανισότητας. Είναι φανερό, ότι το επίπεδο εκπαίδευσης συσχετίζεται θετικά με το ύψος του εισοδήματος και την ισοκατανομή του.

7. ΟΡΙΣΜΕΝΕΣ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Η διανομή εισοδήματος καθορίζεται από πλήθος παραγόντων (επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, εισοδηματική πολιτική του κράτους, θεσμικό πλαίσιο,

συνθήκες λειτουργίας της αγοράς εργασίας, κοινωνικούς παράγοντες κ.λπ.), των οποίων η επίδραση στη διαμόρφωση του επιπέδου οικονομικής ανισότητας είναι δύσκολο ν' αναλυθεί. Η εργασία αυτή ασχολήθηκε με ορισμένα μόνο από τα προβλήματα που θέτει προς επίλυση η μέτρηση της ανισότητας μιας δεδομένης διανομής εισοδήματος. Δείξαμε ότι ο βαθμός της οικονομικής ανισότητας εκφραζόμενος με ορισμένα στατιστικά μέτρα διασποράς εξαρτάται ως ένα σημείο από τα εισοδήματα που συμπεριλαμβάνονται στη μέτρηση και μεταβάλλεται ανάλογα με τη μονάδα αναφοράς που εκάστοτε υιοθετείται.

Οι εκτιμήσεις για τα επίπεδα οικονομικής ανισότητας στην Περιοχή της Πρωτεύουσας έδωσαν έμφαση στο ρόλο της αγοράς εργασίας ως σημαντικού παράγοντα για τις εισοδηματικές διαφορές, επειδή το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματος προέρχεται από εργασία.

Όπως δείχνουν τα αποτελέσματα, το επίπεδο της ολικής ανισότητας των νοικοκυριών συνδέεται με τις ανισοκατανομές στις πηγές προέλευσης του εισοδήματος, και συγκεκριμένα, η κατανομή του εισοδήματος από ελεύθερα επαγγέλματα και επιχειρήσεις καταγράφεται ως σημαντικός παράγοντας ανισοκατανομής.

Σε ατομικό επίπεδο το ύψος του εισοδήματος συνδυάστηκε με ορισμένα χαρακτηριστικά των ατόμων και βρέθηκε ότι η διαφοροποίηση των αμοιβών ανάλογα με το επάγγελμα, τον κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και το επίπεδο εκπαίδευσης εξηγούν ως ένα σημαντικό σημείο το βαθμό της παρατηρούμενης ανισότητας.

Η γενική εικόνα για την οικονομική ανισότητα που απορρέει απ' αυτή την εργασία θα συμπληρωθεί στο μέλλον με λεπτομερέστερες αναλύσεις και με έμφαση στη διαχρονική εξέλιξη των σχετικών μεγεθών, όταν θα είναι διαθέσιμα τα στοιχεία για το σύνολο της χώρας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Atkinson, A.B. (1976). *The Personal Distribution of Incom.* London: G. Allen and Unwin LTD.
- . (1975). *The Economics of Inequality.* Oxford: Oxford University Press.
- Bigsten, A. (1983). *Income Distribution and Development.* Guildford: Biddles LTD.
- Chenery, H., Ahluwalia, M.S., Bell, C.L., Duloy, J.H., Jolly, R. (1975). *Redistribution with Growth.* Oxford: Oxford University Press.
- Chris, T. (1981). "Regeneration Inequality: The Distribution of U.S. Family Income and Individual Earnings in the 1980s." *The Imperiled Economy* Book 2 U.R.P.E. N. York.
- Cowell, F.A. (1977). *Measuring Inequality.* Oxford: Philip Allan Publisher Limited.
- Fields, G.S. (1980). *Poverty, Inequality and Development.* Cambridge: Gambridge University Press.

- Frank, C.R. Webb, R.C. (1977). *Income Distribution and Growth in the Less-Developed Countries*. Washington: The Brookings Institution.
- Krelle, W., Shorrocks, A.F. (1978). *Personal Income Distribution*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- Καράγιωργας, Σ., Κασσιμάτη, Κ. και Πανταζίδης, Ν. (1988). *Έρευνα για τη Σύνθεση και την Κατανομή του Εισοδήματος στην Ελλάδα* — “Μέρος πρώτο: αποτελέσματα για την Περιοχή της Πρωτεύουσας.” Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Lydall, H. (1981). “Effects of Alternative Measurement Techniques on the Estimation of the Inequality of Income”. Working paper. Geneva: International Labour Office.
- Nicholson, J.L. (1949). “Variation in Working-Class Family Expenditure.” *Journal of Royal Statistical Society* 112 series A.
- Sahota, G.S. (1978). “Theories of Personal Income Distribution”. *Journal of Economic Literature* March: 1-55.
- Sen, A.K. (1973). *On Economic Inequality*. Oxford: Clarendon Press.
- Simons, H. (1938). *Personal Income Taxation*. Chicago: University of Chicago Press.